

Ağrı Civarında Kişi Adları

Ahmet AYDIN (*)

Özet: Tarihin ilk çağlarından beri "Ağrı ve civarı" Türk kültürünün yaşadığı yerleşim yerlerindedir. Bölgenin Osmanlılar tarafından ilhakından önce de Türkmenlerin yaylak ve kışlak hayatını sürdürdükleri yerlerden birisiydi. 1473 yılında Otlukbeli Meydan Savaşı'nda Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmed'e yenilmesinden sonra Anadolu'dan ayrılırken Türkmenleri de beraber götürmesi sonucu, bölgedeki nüfus da önemli ölçüde azalmıştır. Doğu Anadolu'nun Osmanlılara katılması (1534) ile halkın köy yerleşimine geçmiş olduğu kayıtlardan tespit edilmektedir. Bu makalede 'Ağrı'daki kişi adları' Tapu Tahrir Defteri h.986/1578 No: 199'dan istifade edilerek, civar köylerde halen var olan isimler ve ad koyma usulleri arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağrı civarı, şahıs isimleri, Türk kültürü

Person Names in Ağrı Region

Abstract: Ağrı and its environments are one of the locations that Turkish culture prevails since the first era of the history. This region is one the regions where Turkmens survive in summer pasture and winter quarter before the annexation by the Ottomans. The population in the region has significantly dropped due to the fact that Uzun Hasan was defeated by Fatih Sultan Mehmed in Campaign of Otlukbeli (1473) and he took Turkmens together with him on his leaving from the Anatolia. It is further noted in the registers that the people began to survive their lives in the village area after the Eastern Anatolia having joined the Ottomans. In this study, the names of the persons in Ağrı, were tried to be figured out the relationships between existing names and the procedures of name giving in the surrounding villages benefitting from the deed register h.986/1578 No:199.

Key Words: Ağrı Region, Person names, Turkish culture

*) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fak. Orta Öğretimler Tarih Öğretmenliği Bölümü Öğretim Üyesi. (e-posta: aaydin@atauni.edu.tr)

I. Giriş

Türkiye'nin doğu ucunda bulunan ve ilk çağlardan itibaren bir yerleşim merkezi olan Ağrı, birçok medeniyete sahne oldu. Zengin ve yüksek kültürlerin beşiği Anadolu'nun bir parçası olan Ağrı'nın tarihi, M.Ö. XVIII. yüzyıla kadar uzanır. Orta Asya'dan gelen kavimlerin Anadolu'ya girişleri sırasında Ağrı, bir geçiş oluşturmuş, dolayısıyla birçok medeniyete sahne oldu. Ancak bu medeniyetler Ağrı'yı bir giriş kapısı olarak gördüklerinden burada çok köklü bir uygarlık oluşturamadılar. Ağrı ve çevresine yerleşen en eski uygarlıklardan birisi Hurrilerdi. Kimerlerle başlayan uygarlık silsilesi Pers ve Makedonyalılardan sonra M.Ö. I. yüzyılda Partlar, Şahlar ve Moğollara kadar uzanmaktaydı. M.S. VII. yüzyılın ortalarında Arapların eline geçen ve stratejik konumu nedeniyle istilalara uğrayan Ağrı'yı XI. yüzyılda Selçuklular egemenlikleri altına aldılar. Selçukluların aralıklarla süren egemenlikleri Moğol akınlarıyla son buldu. İlhanlılar ve Celayirli idaresi altında kalan Ağrı, 1405-1468 tarihleri arasında Karakoyunluların sınırları içerisindeydi. Karakoyunlular yıkılınca Ağrı, Akkoyunluların egemenliğine geçti. XVI. yüzyıla kadar Ağrı ve çevresinde Safeviler hâkimiyet kurdular. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'i Çaldıran meydan muharebesinde yenmesiyle bölge Osmanlıların eline geçti. Osmanlı döneminde Ağrı, "Şorbulak" ismiyle anılmaktaydı (Alpaslan, 1982: 67-90).

Ad bilimi veya onomastik; canlıların, nesnelerin ve kavramların, kısacası çevremizde gördüğümüz ve algıladığımız her şeyle ilgilenen tarihe yardımcı alanlardandı. Bu bilim dalını; dil bilimciler, sosyologlar, halk bilimciler, hukukçular, vb. kendi alanlarıyla ilgili yönlerini ele alarak incelemekte ve sonuçlandırmaktadır. Onomastique'in bir bölümü de kişi adları, bir milletin dil, folklor, tarih ve kültürü açısından büyük önem taşırlar. Şimdiye kadar pek az araştırmacının ilgisini çeken Türk kişi adları, çok uzun bir tarih boyunca, bulunduğu coğrafyaya ve yaşattığı töreye (gelenek ve göreneklere) göre farklı şekiller göstermiştir (Sakaoğlu, 2001: 9).

Onomastique/toponomi/hidronomi (kişi, yer, su, dağ vb. adları) çalışmaları, Avrupa'da ve Amerika'da oldukça ileridir. Hatta Avrupa'da bu konuda yayımlanan *Onoma* adlı bir bilimsel süreli yayın da bulunmaktadır. Kişi ve yer adları, boy-soy-oymak-cemaat-oba adları ile birlikte, iç içe yaşamakta, bir milletin "*tapu kayıtları*"nı oluşturmaktadırlar. Türk kişi adlarının kaynakları: 1) Mezar taşları, 2) Nüfus kütükleri, 3) Kadı (şeriyye) sicilleri, 4) Vakfiyeler, 5) Modern çağda: Telefon rehberleri, 6) Okul kayıt defterleri, 7) Evlilik kayıt defterleri, 8) Doğum evi kayıt defterleri, 9) Ölüm kayıt defterleri gibi yazılı belgelerdir.

Türkiye'deki ad bilimi çalışmalarının ilk örnekleri 1950 sonrası başlamaktadır. Bu çalışmalar, bazı kısa aralıklı dönemler dışında sürekli olarak gelişmiştir. İncelemeye dayalı ilk ad bilimi yazıları, XX. yüzyılın başlarında kaleme alınmıştır. Türk Derneği ve Türk Yurdu gibi dergilerde değişik amaçlarla yayımlanan bu araştırmalar, bazen küçük tartışmalara bile yol açmıştır. Yazarları arasında tarihçilerle edebiyatçıların ön plânda yer aldığı konu, bir önceki yüzyılda ise daha çok ansiklopedik çalışmaların ilgili maddelerinde ele alınmıştır (Gülensoy, 1999: 3).

Kültür atlasımızda adlarla ilgili kaynaklar arasında ilk başta gelen eser Divân-ı Lugâti't-Türk'tür. İlk kültür ansiklopedimiz olan bu eserde, adlarla ilgili malzeme yer almaktadır (Atalay, 1985).

Evliya Çelebi'nin gezip gördüğü yerler ve insanları anlattığı on ciltlik seyahatnamesinde bu konuda oldukça zengin bilgiler verilmektedir (Evliya Çelebi, 1986). Alanında tek eser olan Kamûsü'l Â-lâm'da da adlarla ilgili açıklama ve bilgiler bulunmaktadır (Şemseddin Sami, 1308).

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Prof. Dr. Ahmet Temir'in zaman zaman Türk ve Moğol kişi adları üzerine çalışmalar yapmıştır. Bunlardan en önemlisi, "*Cacaoğlu Vakfiyesinde Geçen Kişi Adları*" ile ilgili uzun makalesidir. Bu alanda, Prof. Dr. Lajos Beşe ile Prof. Dr. Istvan Mandoki-Kongur'un Türk ve Moğol kişi adları üzerine yaptıkları çalışmalar dikkat çekicidir. Türkiye'de Türk kişi adları üzerine yapılan yayınlar oldukça azdır. Prof. Dr. Laszlo Rasonyi'nin Türk adlarının tasnifi ve Kıpçak adları ile ilgili makaleleri bu konuda örnek ve kaynak çalışmalarıdır. Prof. Dr. Hasan Eren'in Türk yer adları yanında kişi adları ile ilgili bazı yayınları bulunmaktadır. Ayrıca bu alanda Besim Atalay, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Saim Sakaoğlu ve Mehmet Şakir Ülkütaşır'ın çalışmaları vardı (Sakaoğlu, 2001: 65-66).

II. Ağrı ve Civarında Türkiye Onomastique'ninde Kişi Adları

Türklerin Anadolu'ya girişlerinde ilk hareket noktalarından biri olup eski adı Karaköse olan Ağrı ve havalisi, tarihi süreç içerisinde Türk kültürünün canlı yaşandığı yerleşim bölgelerindedir. Ağrı bölgesi, Osmanlı fethinden önce Karakoyunlu ve Akkoyunlu hâkimiyetinde kalan Türkmen yurdudur. Bölge Osmanlı hâkimiyetine geçmeden önce Türkmenlerin yaylak ve kışlak hayatlarını sürdürdüğü yerlerden birisi idi. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın 1473 yılında Otlukbeli Savaşı'nda Fatih Sultan Mehmed'e yenilmesinden sonra Anadolu'dan ayrılırken bölgedeki Türkmen nüfusunu de beraberinde götürmesinden dolayı havalide Türkmen nüfusu oldukça azalmıştır. İran'a götürülen bu Türkmenler daha sonra Safevi Devleti'ni kuracaklardır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) *Mühimme Defteri (MD.)* 38: 115; Sümer, 1949-50: 502-508 ve Kırzioğlu, 1993: 438).

Osmanlı Devleti'nin yöreyi fethinden sonra, bölge halkının yaygın olarak köy yerleşimine geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın ilk yarısında Ağrı civarında kişi isimlerini Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Tapu Tahrir Defterleri'nden 199 numaralı defterden istifade ederek ortaya koymaya çalışıldı. Ali, Mehmet, Yusuf ve Mustafa gibi benzeri isimleri almadan halk arasında unutulmuş ve az kullanılan isimlere listede yer verilerek bir kısmı tahlil edilecektir.

Osmanlı bürokrasisinin değerli kayıtlarından kabul edilen tahrir defterleri; beş ile kırk yıllık aralıklarla yapılan vergi nüfusu sayımlarına ait olmak üzere mufassal, icmal, evkaf ve piyade olarak düzenlenirdi (Pamuk, 2006: 27). Eski bir devlet geleneği olarak arazi tahrirlerinin belli aralıklarla yapılması kanun olmakla birlikte yeni padişahın tahta geçmesi; göçler, salgınlar hastalıklar, vergi gelirlerinin artması veya azalması; daha önce defter dışı kalan yerlerin deftere dâhil olması gibi etkenler tahrirlerin yenilenmesine yol açardı (Afyoncu, 1997: 18-20 ve Barkan-Meriçli, 1988; 14-20). Klasik tahrir anlayışı içerisinde yapılan tahrirlerde, her vilayet kendi içlerinde nahiyelere ayrılmış olup merkez

vilayete olan uzaklıklarına göre yazılırlardı. Tahrir defterlerine, şehir, kasaba, köy, mez-
raa, yaylak-kışlak mahallerinde yaşayanların isimleri, hukukî ve iktisadi statüleri, alınan
vergilerin cins ve miktarları, toprağı tasarruf şekilleri ve mülkiyet-vakıf sistemi kaydedi-
lirdi (Emecen, 1991. 145). Bir köyde veya mahallede isimler yazılırken önce “*imam ve*
kethüda” gibi önemli kimselerin önce yazılması usuldendir. Bu kişilerden sonra oğulları
daha sonra da bu şahısların diğer kardeşleri ve bunların da oğulları yazılırdı. Defterde
umumiyetle erkek isimleri belirtilmektedir. Bive vergisinin tespitinde vakıf ve mülk ka-
yıtları ile zemin tasarrufu sebebiyle, kayıtlarda bazen kadın isimleri görülmektedir (İnal-
cık 1996: 3). Ancak, Tapu Tahrir Defterinde, baba, oğul kardeş şeklinde kayıt edilmekte-
dir. “Âli Veled-i Pir Âlî”, “Nazır Veled-i O” tabiri, babayı ifâde etmektedir. “Pir Mehmed,
Veled-i Emîr Ahmed, Birader-i Şeyh Mehmed”. “Birader” tabiri, Emîr Ahmed’in, Şeyh
Mehmed’in kardeşi olduğu anlamına gelmektedir.

Bazı köylerde, isim yoğunlaşması dikkati çekmektedir. “Kara Han veled-i Uluğ Han,
Uryan kulu Veled-i Han Kara, Uğur Han Veled-i Han Ahmed” (TGKA TD. 199: 5b.)
gibi. Bu durum her halde akrabalık ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Defter kayıtlarında
oldukça eskiye dayanan Türkmenistan’dan yöreye taşınan “Han” tabiri de çoktur. Bunun
isimlerde sıfat olarak kullanılması dikkat çekici bir noktadır.

Çocuğa, babasının ismini vererek, onun ismini yaşatmak, sosyal ve dini bir gelenektir.
Ayrıca babanın isminin birkaç çocuğa birden isim olarak verildiği de görülmektedir. Bu
çocukların birbirlerinden ayırt edilebilmesi, ancak sıfatlarıyla mümkün olmaktadır. “Bi-
rader-i Ahmed O”, “Birader-i Koç Ahmed” gibi.

Tapu Tahrir Defterinde “koç” sıfatıyla birçok isme rastlanmıştır. Bu sıfat, herhâlde
bölgede konar-göçer ve hayvan kültürünün bir uzantısı olarak görülebilir. “Koç Ali, Koç
Ahmed, Koç, Koçum ve... vb.” Bayezid sancağında tespit edilen belirli isimler de şu
şekilde tasnif edildi.

A. İrk, Soy, Kabile, Oymak ve Aşiret Adları: Ağa han¹, Baba han², Kara Han³, Bo-
lat⁴, Şeyh Suvar, İskender-i Kürdi, Gürhan⁵, Gürat, Şerif⁶, Saru Han, Karaman⁷, Hacı
Kürdi, Tatar Kulu⁸, Timûr=Temûr⁹, Emir Han¹⁰, İlhan¹¹, Serik¹², Lal Han, Emir Ali, Şah

- 1) Ağa han: Zengin, varlıklı, soylu kişilere verilen isimlerden birisidir.
- 2) Baba han: Kazlı ve Yazılı köylerinde bazı erkeklere verilen addır. Ve bu adlı kişilerden yaşayanlar vardır.
- 3) Kara han: Oğuz Han’ın atası büyük han anlamındadır. Yakın devirde bölge ahalisinin sıkça, hayatı destanlaşmış bir Han olarak kullanılmıştır. Yer adı ve soyadı olarak da kullanılmaktadır.
- 4) Bolat: Bölge ağzında bu tür bir ad ve kelimelerdeki (b)’ler (p)’ye dönüştüğünden bu yörede adlar polat olarak geçer. Tutak köylerinde ve Tezere Köyü’nde Polat adlı kişiler mevcuttur.
- 5) Gürhan: Karahanlılarda, Han-ı hanan karşılığı. Kür ile hanın birleşmesi sonucu meydana gelen kişi adıdır. Kür unvanı güç, kudret, saltanat, sınırsız hâkimiyet ve hanlar hanı anlamına gelir. Cengiz hanın rakibi Camoka’nın unvanıdır.
- 6) Şerif: İsim Arap aşiret liderlerine verilen sıfatlardan biridir. Ayrıca Hz. peygamberin Hz. Hasan’dan gelen soyuna verilen isimdir.
- 7) Karaman: Çok esmer ve siyahımsı, iri demir külçesinden oluşan ağır balyoz. Türkistan’da ve İç Anadolu’da bir il. 1049 yılında Peçenek başbuğlarından birinin adı.
- 8) Tatar Kulu: Ağrı bölgesinde kullanılmayan bir addır.
- 9) Timur: Temûr; İranlıların Timur-leng, Türklerin aksak Timur, Avrupalıların Tamerlane dedikleri emirdir.

Murad Han, Han Ahmed, Budak¹³, Melik, Menduh¹⁴, Merdan¹⁵, Uğurlu¹⁶ ve Ferhat Şah gibi...

B. Hayvan Adları: Koç¹⁷, Koç Ali, Koç Ahmed, Arslan¹⁸, Kurt¹⁹, Şahin²⁰, Karaca, Doğan, Seydi Kurt²¹, Kurt Ali, Murad Kurt²², Börü Begi²³, Karakuş²⁴, Koç Baba, Köçek²⁵ vb.

C. Zâviye Kurucuları ve Dinî Motifli İsimler: Tanrıverdi²⁶, Hüdâverdi, Abid²⁷, Abidverdi, Ağabeyverdi²⁸, Emirverdi²⁹, Hakverdi³⁰, Hâlıkverdi³¹, Abdal³², Evrân³³, Hüseyin³⁴, Hıdır³⁵, Hıdır Piri³⁶, Hızır³⁷, Haydar Ali³⁸, Pir Kulu, Ramazan Piri, Pir Ömer, Pir

- 10) Emir Han: Ender de olsa bölgede görülen addır. Aşiret köylerinde “Zemir Han” olarak da kullanılmaktadır.
- 11) İlhan: Devlet ve ülke karşılığı olan il ile hanın birleşmesinden oluşmuştur. Cengiz’in oğullarından birinin İran, Azerbaycan ve Anadolu’da kurduğu devletin adıdır.
- 12) Serik: Ağrı-İran sınırında, İran tarafında olan bir köyün adı. Serik/Sorik’tir.
- 13) Budak: Tihrani’de sık geçmektedir. Patnos ve Diyadin’de eski adları “Budak” olan köyler vardır. Muhtemelen bu köyler, kumandan, uç beyleri veya oymak adını almışlardır. Bir küçük boy’un yerleştiği köyde olabilir. Yukarı Toklu(Taşlıçay),Yoncalı ve Tutak köylerinde “Budak” adlı kişiler yaşamaktadır.
- 14) Menduh: Bazı yerlerde rastlanan adlardandır. Eski ulustan Barındı (Doğubeyazıt), İsââbât (Tutak) köylerinde olduğu gibi.
- 15) Merdan(Merd+an): İstisna adlardandır. Yukarı Toklu ve Tezeren köylerinde bu adlı kişiler vardır.
- 16) Uğurlu: Meymenetli, elinden hayır ve iyilik gelen.
- 17) Koç: Karakoyunluların ve Akkoyunluların bölgedeki hâkimiyetlerinden nişâne olarak birçok koç heykeli kaldığı gibi, isim olarak da karşımıza çıkmaktadır.
- 18) Arslan: Yalın halde yaygın kullanılan bir ad.
- 19) Kurt: 93 harbi komutanlarından İsmail Hakkı Paşa’ya verilen sıfat dışında, yalnız başına ad olarak kullanıldığına Ağrı bölgesinde rastlamak mümkün olmamıştır. İstisnadır.
- 20) Şahin: Erkeklerle verilen isimdir, bir tür beyaz ve soylu av kuşu.
- 21) Seydi Kurt: Bey, efendi, egemen, peygamber soyundan olan kişiye verilen isimdir.
- 22) Murad Kurt: Yörede verilen isimdir.
- 23) Börü Begi: Börü “kurt” anlamına gelir. İsim kurtların beyi anlamına gelmektedir.
- 24) Karakuş: Bu bölgede Sığırçık kuşuna verilen addır. Soyadı olarak geçmektedir.
- 25) Köçek: Küçük deve yavrusu olup aynı zamanda döne döne oynayan anlamındadır.
- 26) Tanrıverdi: Hüdâverdi, Hakverdi, Kudayberdi, Allahverdi gibi Allah’ın hoşuna gitsin, gözü üstünde olsun anlamında, Anadolu Türkmenleri arasında oldukça yaygın bir isimdir.
- 27) Abid: İbadet ehli, ibadet eden.
- 28) Ağabeyverdi: Doğubeyazıt, Taşlıçay ve Ağrı Merkez İlçe gibi yerlerde çok kullanılan “Allahverdi, Tanrıverdi, Hakverdi, Hüdâverdi” gibi adları da çağrıştıran ve benzeri anlayışla verilen addır
- 29) Emirverdi: Bölgede görülen addır.
- 30) Hakverdi: Ağrı ve Iğdır çevresinde kullanılan adlardandır.
- 31) Hâlıkverdi: Ağrı bölgesinde kullanılmayan bir addır.
- 32) Abdal: İran, Afganistan ve Doğu Türkistan’da göçebe olarak yaşayan Türk oymaklarından birisidir. Derviş sofi anlamında da kullanılmaktadır. Anadolu da belli bir yerde durmayan, sürekli olarak kopup göçen yöre yöre dolaşanlara da abdal denirdi.
- 33) Evran: Ejderha, yılan, kâinat anlamına gelir.13-14.yy. Türk sofi ve Debbâğların liderlerinin isimdir. Tasavvufi bir terimdir.
- 34) Hüseyin: Her dönemde ve her yerleşim biriminde kullanılan ad olduğundan ad verilmesinde dini yönü ağır basmaktadır.
- 35) Hıdır: Ağrı’ya bağlı bir köy olmakla beraber; Kazlı, Murat, İkiyamaç, Patnos, Doğubeyazıt, vb. yerlerde kullanılan adlardandır.

Vermiş³⁹, Sultan, Sultan Kulu, Baba Han, Balı, Kalender⁴⁰, Derviş Dede⁴¹, Alâeddin⁴², Seydi, Seydi Ahmed⁴³, Seydi Ali⁴⁴, Seydi Hasan⁴⁵, Seydi Kürdi⁴⁶, Kaya Seydi, Seyyid⁴⁷, Sultan Kulu, Bayram Kulu, İmam Kulu⁴⁸, Dai Kulu⁴⁹, Uryan Kulu⁵⁰, Vahid Kulu⁵¹, Ali Kulu⁵², Kul Ali⁵³, Nur Ali, Ali Kavli⁵⁴, İslam⁵⁵, Derviş⁵⁶, Durmuş⁵⁷, Yar Ahmed⁵⁸, Hacı⁵⁹, Merdan, Şah, Şah Kulu⁶⁰, Şah Geldi⁶¹, Şah Verdi⁶², Şah Veli, Şah Veled, Şakir⁶³, Seyh-i

- 36) Hıdır Piri: Yörede erkeklere verilen isimdir.
- 37) Hızır: Kelime yeşillik anlamına gelmektedir. İlyas peygamberin başka bir isimdir.
- 38) Haydar Ali: Taşlıçay, Hıdır(Ağrı) köyü gibi yerlerde erkeklere verilen adlar olarak görülmektedir.
- 39) Pir Vermiş: Yörede verilen isimdir.
- 40) Kalender: Dünyadan el çekip halk ve adetlere önem vermeyen, halk ile meşgul olmayan, serseri gezen derviş anlamına gelmektedir. 13.yy.da bu şahsiyetler saçlarını ve kaşlarını tıraş ettirerek Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikar'ı dövme yaptırarak ve dümbelek çalarak Anadolu yaylalarında Türkmen grupları arasında gezen sofilerdir. İsim olarak da Diyadin ve Ağrı'ya bağlı iki köyün eski adı Kalender'dir. Hem Şahıs hem de oymak adıdır.
- 41) Derviş Dede: Yörede görülen addır, alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören kimse.
- 42) Alâeddin: Din doğrusu, itikadın en doğru temsilcisi, Anadolu Selçuklu hükümdarlarından birinin ismi.
- 43) Seydi Ahmed: Mensubiyet ifade eder. Eşâ'irde, özellikle Doğubeyazıt'ta "seyyid" olarak adlandırılan sülaleler vardır. Seyyid soyundan gelenlerdir.
- 44) Seydi Ali: Bey, efendi, egemen, peygamber soyundan olan kişiye verilen isimdir.
- 45) Seydi Hasan: Bey, efendi, egemen, peygamber soyundan olan kişiye verilen isimdir.
- 46) Seydi Kürdi: Bey, efendi, egemen, peygamber soyundan olan kişiye verilen isimdir.
- 47) Seyit: Bey, efendi, egemen, peygamber soyundan olan kişi, yörede verilen isimdir.
- 48) İmam Kulu: Yörede erkeklere verilen istisna adlardan bir isimdir.
- 49) Dai Kulu: Dai Şii İran'da din adamlarına verilen isimdir. Tam anlamı, Dai'ye hizmet edendir.
- 50) Uryan Kulu: Yörede erkeklere verilen isimdir.
- 51) Vahid Kulu; Vahit tek demektir. Yani Allah Kulu.
- 52) Ali Kulu: Kul kelimesinin(i,ı,u,ü) mensubiyet eki alması ile şekillenmiştir. Burada köle anlamı yoktur; tâbi, hizmetkâr, sadık ona bağlı anlamlarındadır. Türkçe'de, İslâmiyet'ten önce kullanılmasına rağmen, İslâm dinin kabulünden ve Türklerin batıya açılmalarından sonra özellikle İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu Türklerinde yaygınlaşmıştır. Son yıllarda azalmakla beraber günümüzde benzeri isimlere rastlanmaktadır.
- 53) Kul Ali: Hz. Ali'ye istinaden verilmiş ve mensubiyet belirten adlardan olup yaygın değildir. Tezeren ve bazı köylerde "Gülali" şeklinde adlandırılmış kişiler vardır.
- 54) Ali Kavli: Günümüzde rastlanmayan bir addır. Dini yatkınlıktan ötürü Hz. Ali'yi istinaden verilmiştir. Mensubiyet anlayışı özel bir durum kazandığından, Ağrı bölgesinde ad verme geleneğinde enderdir.
- 55) İslâm: Yörede erkeklere verilen istisna adlardandır.
- 56) Derviş: Bir tarikata girmiş, onun yasa ve törelerine bağlı kimse, alperen, yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse, *mecazi* olarak da; alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören.
- 57) Durmuş: Durak ve Durdu ismi olarak da kullanılır. Çocukları ölen ailelerin Allah'a niyaz anlamında çokça koydukları bir isimdir.
- 58) Yar Ahmed: Dost Ahmed, Peygamberi seven için kullanılan, Dost Ahmed Muhammed vb.
- 59) Hacı: Hac'ca gidenlere verilen isim-sıfat olmakla beraber, adı hacı olan erkeklerde vardır. (Yazılı köyünde olduğu gibi).
- 60) Şah Kulu; Hükümdarlarla ilgili bir kelimedir. Şah ile kulun birleşmesi sonucu oluşmuştur. Şeriyeye sicillerinde çokça rastlanır.

Şerif, Şeyhi Han⁶⁴, Şeyh Mehmed⁶⁵, Şeyh Murad⁶⁶ ve Şeyh Celâl, Tanrıveren⁶⁷ ve Tanrıvermiş⁶⁸ gibi.

D. Han Sıfatlı İsimler: Emir Han, Kara Han, Ağa Han⁶⁹, Han Ahmed⁷⁰, Lal Han⁷¹, Baba Han, Saru Han, Ulu Han⁷², Hüseyin Han⁷³, Dolhan⁷⁴, Han Kara, Han Kulu, Handan Kulu, Uğur Han⁷⁵ ve İlhan...

E. Renk Gösteren İsimler: Karaca⁷⁶.

F. Yer İsimleri: Dilan⁷⁷ ve Gürad⁷⁸

G. Lakaplı Kullanılan İsimler: Bali⁷⁹, Bed Ahmed⁸⁰, Dar Ahmed⁸¹, Durkaya⁸², Emir Ahmed⁸³, Emir Ali⁸⁴, Emir Aslan⁸⁵, Genç Ali⁸⁶, Hun Kara⁸⁷, Kırad Ali⁸⁸, Kel Ali⁸⁹, Kel

61) Şah Geldi: Kral, hükümdar, yörede verilen isimdir.

62) Şah Verdi. Yörede verilen isimdir.

63) Şakir: Nimetlere şükreden. Ağrı'nın her yerinde her zaman rastlanan biri olmuştur.

64) Şeyhihan: Şeyhî Han-Şeyh'e mensup olan.

65) Şeyh Mehmed: Aşairde şeyhlerden olanlara bu unvanla hitap edildiğinden, her adın başına getirilerek kullanılır. Yörede yaygındır.

66) Şeyh Murad: Yaşlı kişi, aşiret reisi

67) Tanrıveren: Bkz.Abdiverdi.

68) Tanrıvermiş: Bkz.Abdiverdi.

69) Hacı Ağa Han, "Hacı" ünvanı, Hac ziyaretinden sonra verildiğinden, Ağa han adlı kişiler de vardır (Doğubeyazıt'ın Üçgöze, eski adı Şeyhbubo köyünde olduğu gibi).

70) Han Ahmed: Han soylu kişiler için verilmekte olup sınırlı kullanımı vardır.

71) Lal Han: Konuşma zorluğu olan kimse "Lel" de deniliyor.

72) Ulu Han: Büyük -yüce-padişah.

73) Hüseyin Han: Yörede erkeklere verilen isimdir

74) Dolhan/Döl Han: Yörede görülen addır.

75) Uğur Han: Uğur beyi-uğurlu bey paşazade, büyük-yüce padişah.

76) Karaca: Renği karaya yakın olan, esmer, kişi adı olarak yörede görülmektedir.

77) Dilan (Dil+an): Aşiret kültüründe yer adı ve bayan adı olarak kullanılmaktadır. Tutak bölgesinde aynı adı taşıyan bayan çoktur.

78) Gürad: Yörede verilen isimdir.

79) Bâli/Balı: Koca, eski köhne.

80) Bed Ahmed: Kötü huylu Ahmed, bed acayip, anormal, normal dışı anlamında kullanılan bir sıfat olarak bölge kültüründe halk ifadesinde sıkça yer alır. O kişiye sonradan yakıştırılmış bir sıfattır. Ve ada dönüşmüştür.

81) Dar Ahmed: Yörede verilen isimdir.

82) Durkaya: Birleşik ad, yörede rastlanan erkek adı.

83) Emir Ahmed: Bölgede görülen addır, Müslüman ülkelerde bir kavim, şehir veya ülkenin başı.

84) Emir Ali: Bölgede görülen addır, şehir veya ülkenin başı.

85) Emir Arslan: Yazılı, Yoncalı, Tutak, Yukarı Toklu (Taşlıçay) ve Eleşkirt'te bu adlı insanlar vardır.

86) Genç Ali: "Genç" sıfatını alarak kullanılan ad yok gibidir. Bu tip adlar tarihe geçmiş kişilerde görülebilir. İlgisi bilinmemekle beraber, Patnos'un "Gençali" adlı köyü vardır. Adın, bu köyle ilgisi olabilir.

87) Hun Kara: Belli dönemlerde kullanılan adlardandır. Yakın zamanda Ağrı bölgesinde böyle bir ada rastlanılmamıştır.

88) Kırad Ali: O dönemin söyleyiş özelliğine uygun olarak verildiğinden, son zamanlarda kullanılmakta veya değişikliğe uğratarak ifade edilmektedir.

89) Kel Ali: Ada dönüşmüş "kel" sıfatı kafasında Kellik olan, herkese lakap olarak takılmaktadır.

Hun⁹⁰, Köse⁹¹, Mir Ali⁹², Murad Ali⁹³, Pir Ömer⁹⁴, Ramazan Piri⁹⁵, Rasim Kürdi⁹⁶, Saru⁹⁷, Sultan Ahmed, Sultan Kulu⁹⁸, Süleyman Ali⁹⁹, Şah Ağzı¹⁰⁰, Şah Veled¹⁰¹, Şah Vered¹⁰², Şaki¹⁰³, Şen Ali¹⁰⁴

H. Hükümdar ve Önemli Kişilere Ait İsimler: Azer¹⁰⁵, Davud¹⁰⁶, Dündar¹⁰⁷, Emrah¹⁰⁸, Ferhad¹⁰⁹, Ferhad Şah¹¹⁰, Ferman¹¹¹, Gürhan¹¹², Halil¹¹³, Hamza¹¹⁴, İskender¹¹⁵, İlyas¹¹⁶, Kasım¹¹⁷, Kemal¹¹⁸, Maksud¹¹⁹, Melik¹²⁰, Mir Emir Ali¹²¹, Murad¹²², Nur Ali¹²³, Satılmış¹²⁴, Sultan Ahmed¹²⁵, Şah Hüseyin¹²⁶, Şah Veli¹²⁷, Şah Veled¹²⁸ ve Terken¹²⁹.

- 90) Kel Hun: Ada dönüşmüş "kel" sıfatı, kafasında kellik olan, herkese lakap olarak takılmaktadır.
- 91) Köse: Sifat olduğu için yalnız başına ad olarak kullanılmamaktadır.
- 92) Mir Ali: İran'ın etkisiyle verilen adlardan olup, örneklerine rastlanmamaktadır.
- 93) Murad Ali: İstenen şey, dilek yörede verilen isimdir.
- 94) Pir Ömer: Bağlantısı bilinmemekle beraber Patnos'ta "Pirömer" adlı bir köy mevcuttur.
- 95) Ramazan Piri: Yörede verilen isimdir.
- 96) Rasim Kürdi: Yörede verilen isimdir.
- 97) Saru: Sarı'nın o tarihteki söyleniş şekli olup sıfat olarak kullanılır
- 98) Sultan kulu: Bayanlar için kullanılan adlardan olup, Ağrı'da örneği azdır.
- 99) Süleyman Ali: Yaygın olmamakla birlikte bazı köylerde kullanılır. Tarihi bağlantısı bilinmemektedir.
- 100) Şah Ağzı: Kral, hükümdar, yörede verilen isimdir
- 101) Şah Veled: Ender rastlanan adlardandır. Tezeren köyünde aynı adı taşıyan biri vardır.
- 102) Şahvered: Yörede verilen isimdir.
- 103) Şaki: Tam teçhizatlı insan ya da şikâyetçi, suçlu, kötülük ehli.
- 104) Şen Ali: Neşeli, yörede verilen bir isimdir.
- 105) Azer: Ad, ateş anlamına gelmektedir. İbrahim Peygamberin babasının adıdır.
- 106) Davud: Bu ad, hemen hemen her köyde vardır. Diyadin'in bu adla bir köyü bulunmaktadır.
- 107) Dündar: Şevk verici, şevketle yürüten anlamındadır. Bir Türk beyinin adıdır.
- 108) Emrah: Bölgede yaygın olarak kullanılmaktadır.
- 109) Ferhad: Her ilçede görülen isimdir. Doğubeyazıt'ın Balık gölüne doğru olan köylerde yaygın biçimde anlatılan "Ferhat ile Şirin efsanesi" vardır. Bu adların efsane kahramanı ile ilgili olarak verilmiş düşünülebilir.
- 110) Ferhad Şah: Yörede verilen isimdir.
- 111) Ferman: Kelime, emir, buyruk anlamına gelmektedir. Kars ve Hınıs yöresinde çokça kullanılan erkek isimlerinden birisidir.
- 112) Gürhan: Karahanlılarda önemli bir isim olan, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu ki çoğunlukla kâr okunur.
- 113) Halil: Her dönemde ve her yerde kullanılan adlardandır.
- 114) Hamza: Her dönemde ve her yerde kullanılan adlardandır.
- 115) İskender: Son zamanlarda kullanılmayan fakat bilinen ve Ağrı genelinde kullanılan bir adıdır. Yukarı toklu(Taşlıçay), İkiyamaç (Taşlıçay), Özbaşı(Ağrı) gibi birçok köyde bu adla kişiler yaşamıştır.
- 116) İlyas: Kürtçe'de Eylaz, bazı ağzılarda Ellez/... olarak telaffuz edilen adıdır.
- 117) Kasım: Ağrı bölgesinde tarihi bir iz göstermemekle beraber, yaygın bir adıdır.
- 118) Kemal: Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik anlamında kullanılan bir adıdır.
- 119) Maksud: Türbesi ziyaret edilen ve efsanevi özellikleri anlatılan bir din ulusu olarak bir köy adı verilmiştir. Halkın saygısından ötürü "Dede" denmiş ve Dedemaksut olarak kalmıştır. Köy, Ağrı'ya bağlıdır.
- 120) Melik: Hükümdar yerinde kullanılır bir tabirdir. Arapça bir kelime olan Melik, mülk sahibi, hâkim, hükümdar demektir.
- 121) Mir Emir Ali: İran'ın etkisiyle verilen adlardan olup, örneklerine rastlanmaktadır.
- 122) Murad: Yaygın olarak kullanılan ad. Ağrı bölgesinin en büyük nehrinin tarihi adı.

Ağrı ve havalisi kişi adları bakımından zengin bir kültüre sahiptir. Bu bölgede Ali Mehmed, Veli, Mustafa gibi yaygın olarak kullanılan isimler değerlendirmeye alınmadığı halde, yüzlerce farklı adın kullanılması bölge nüfusunun tamamının Türk unsurlarından meydana geldiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yörede yaşayan Türk ahâlinin isimlerinden mezhep temayüllerini de tespit etmek mümkündür.

Tapu Tahrir defterinin, yaklaşık dört yüz yirmi iki yıl önce tutulduğu ve bölgede çok sayıda iç ve dış göç yaşandığı düşünüldüğün de günümüze intikali güç olmuştur. Bayezid Sancağı Saray Kayıt Defteri, (İshak Paşa Sarayı) bulunamadığından sağlıklı bilgilere ulaşılamadığı gibi doğru hükümlere varmak zorlaşmaktadır. Yazılı belge azlığı da, bizleri tahminlere zorlamaktadır ki, bu da bilimsel yöntem değildir. Listede belirtilen kişi adları, çoğunlukla devlet görevlileri, vergi mükellefleri, esnaf, etkili yerli liderler, eşraftan önemli kişiler vb.dir. Bunların bir kısmına, devlet ve din büyüklerine, saygı ifade eden adlar verilmiştir. Bazı adlar, o etkili kişinin yaşadığı yere mesken adı olarak da verilmiş olabilir.

III. Sonuç

Türklerin Anadolu'ya girişlerinde ilk hareket noktalarından biri olan Ağrı ve havalisi tarihi süreç içerisinde Türk kültürünün en canlı yaşandığı yerleşim bölgelerinden birisi olmuştur. Ağrı bölgesinin Osmanlı fethinden önce Karakoyunlu ve Akkoyunlu hâkimiyetinde kalan Türkmen yurdudur. Bölge Osmanlı hâkimiyetine geçmeden önce Türkmenlerin yaylak ve kışlak hayatlarını sürdürdüğü bölgelerden biridir. Osmanlı Devletinin yöreyi fethinden sonra, bölge halkının yaygın olarak köy yerleşimine geçmiş olduğunu tespit edebiliyoruz. Bu çalışmalarımızda 16 yy.da Ağrı havalisinde kişi isimlerini "199 Numaralı Tapu Tahrir Defteri"nden istifade ederek konuyu teşkile çalışıldı. Ali, Mehmet Yusuf, Mustafa benzeri gibi yaygın isimleri almadan, halk arasında unutulmuş ve az kullanılan isimlere listede yer vererek bir kısmını tahlile çalışıldı.

199 Numaralı Tapu Tahrir Defteri'nde yüz yirmi altı isim şu sıraya göre ele alındı: Irk, soy, kabile, oymak ve aşiret adları; Hayvan adları; Zâviye kurucuları ve dinî motifli isimler; Han Sıfatlı İsimler; Renk gösteren isimler; Yer isimleri; Lakaplı isimler ve Hükümdar ve önemli kişilere ait isimlerdi. Türk kişi adlarının kaynakları olan mezar taşları, nüfus

- 123) Nur Âli: Mensubiyet ifade eder. Taşlıçay ve Ağrı merkezde rastlanan adlardandır. Şâh İsmail dönemi kişilerindendir.
- 124) Satılmış: Çocuğu olmayan veya olup da yaşamayan aileler doğacak çocuklarını muhitlerinde bir yatıra, bir tekkeye ya da çocuğu yaşayan bir aileye satarlar. Çocuk doğunca kız ise "Sati" oğlan ise "Satılmış" adını verirler. Çağatay hükümdarlarından Esenboğa'nın eşinin adıdır.
- 125) Sultan Ahmed: Beylik unvanıdır. Yukarı Toklu köyünde bu adla anılan bir kişi yaşamıştır.
- 126) Şah Hüseyin: İran'a yakın köylerde az da olsa kullanılan bir ad. Doğubeyazıt'ın Karaburun köyünde bu adla anılan bir kişi vardır.
- 127) Şah Veli: Kral, hükümdar, yörede verilen isimdir.
- 128) Şah Murad: Kral, hükümdar, verilen isimdir.
- 129) Terken: Bu isim, Selçuklu-Harezmi saraylarında han ailesinden olan hanımların kullanmış oldukları sıfatlardandır. İsmi günümüzde bozulmuş şekli, söylenişi ve yazılışı Türkan'dır.

kütükleri, kadı (şeriyeye) sicilleri, vakfiyeler, modern çağda: telefon rehberleri, okul kayıt defterleri, valilik kayıt defterleri, doğum evi kayıt defterleri, ölüm kayıt defterleri gibi yazılı belgelerden araştırmacıların yapabilecekleri pek çok çalışma konusu bulunmaktadır. 199 numaralı Tapu Tahrir Defteri de bu kaynaklar arasındadır.

Kaynakça

A- Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Mühimme Defteri (MD.) 38.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-u Kadime Arşivi (TGKA.) Tapu Tahrir Defteri (TD.) 199.

B- Araştırma Eserleri:

Afyoncu, E. (1997). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Amire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Alpaslan, İ. (1982). *Atatürk Yılında Ağrı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Atalay, B. (1985). *Divân-ı Lügati't-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Başgöz, İ. (1976). "İnsan Adları ve Toplum Bilimi", *Türk Dili*, 294, s.164-170.

Emecen, F. M. (1991). "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1991*, s.143-156.

Evliya Çelebi. (2005). *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, (Haz. Y. Dağlı- S. A. Kahraman), İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Gülensoy, T. (1999). "Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi", *Türk Dili*, 565, s.3-8

İnalçık, H. (1996). "Köy-Köylü İmparatorluk"; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yay.

Kırzioğlu, F. (1993). *Osmanlıların Kafkaselleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Pamuk, B. (2006). *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*, İstanbul: IQ Kültür Yay.

Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Sümer F. (1949). "16. Asırda Anadolu Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmî Bir Bakış", *İktisat Fakültesi Mecmuası*. (11), 1-4, s.509-523.

Şemseddin Sami. (1308). *Kamusûl-A'lam*, İstanbul: Mihran Basımevi.